

Жаныгулов К.И.

**КЫРГЫЗ ЭЛ АКЫНДАРЫНЫН ЖАШ КУРАК МЕЗГИЛИ
ЖӨНҮНДӨГҮ ОЙ -ПИКИРЛЕРИ (15 ЖАШ)**

Жаныгулов К.И.

МНЕНИЯ КЫРГЫЗСКИХ НАРОДНЫХ ПОЭТОВ О МОЛОДОСТИ (15 ЛЕТ)

Кыргыз элинин улуттук тарых казына-сында ааламдагы маданият менен илимден кем болбогон үлүшү бар экени талашсыз. Бирок, ошондой болсо да илимий аймака түшпөй келгени анык. Ошолордун бири элибиздин адабий мурасындагы адамдын жаш курак мезгилинин педагогикасы жана психологиясы.

Азыркы учурда кыргыз эл акындарынын чыгармаларына байланыштуу татаал түйүндөр бир четинен чечиле башталып, андагы не бир терең акыл-ойлор, ой- толгоолор ачыла баштады.

Кыргыз элинин улуттук педагогикасын-дагы адамдын жаш курак мезгилдерине байланыштуу ой-пикирлерин, анын ичинде кыргыз эл акындарынын мурастарындагы балдардын жаш курак мезгили жөнүндөгү ой-пикирлерине ой төшөсөк.

Феодалдык доордогу кыргыз эл акындарынын мурастарын караштыра келсек, XVI кылымдан баштап адамдын өнүгүү мезгилдери тууралуу ойлор айтыла баштаганы байкалат. Бул ойлор XIX – XX кылымдын башында кыргыз эл акындарынын мурастарында уланып өнүгүү тенденцияларына ээ боло баштаган. Акындардын чыгармаларында баланын өсүп-жетилүүдөгү ар бир курагы, ар бир жашка жекече сыпаттама берилүү менен ал кездеги таалим-тарбия маселелери да каралган. Атап айтсак, жаш наристенин үй-бүлөөдөгү тарбиясы, ага кичинекейлерден балакатка жете элек балдардын кулк-мүнөзү, тарбиясы, 13-жаштан 15 – 16 жашка чейинки өспүрүмдөр, бозбала, бой жеткендердин ойсанаасы, кулк-мүнөзү, жүрүм-турумуна сыпаттама берилген, аларды тарбиялоо ж.б. ойтүйүндөрү айтылып жалпы адамдын жаш курак мезгилине бериле турган мүнөздө-мөлөрдү бир эле сөз менен билдире алышкан. Буга алардын чечендик өнөрү, сөздү орду менен колдоно билүүсү, сөз байлыгы жардам берген.

Белгилүү психолог Л.С. Выготский 14 – 15 жаш курак мезгилине мүнөздөмө берүүдө анын анатомиялык-физиологиялык процесстерине караганда психологиялык-педагогикалык жактан изилдеп, ушул жаш куракта өспүрүмдөрдүн өнүгүүсүндө опурталдуу мезгилдин болуусуна кенен токтолот. Алар убакыттын көбү мектепте, окуу иштерине бөлгөнү, социалдык турмушка кеңири аралашпаганы, ата-эненин кароосунан чыгуусун, каалоо менен талаптарынын, керектөөлөрүнүн, мүмкүндүктөрүнүн чектелүүсүн, психи-

касынын толук бышып жетилбегендигин жана башкага байланыштуу экенин изилдеген.

Булар менен катар Л.С. Выготский 14–15 жашта өсүп келаткан баланын белгилерин да көрсөткөн. Мисалы: боюнун өсүшү, чоң кишилердей болууга аракеттенүүсү, кээ бир турмуштук маселелерди өз алдынча чечүүгө умтулуусу, иш аракеттерге катышууга аракеттенүүсү жана башкалар.

Бул кездеги өспүрүмдөрдүн ички жан дүйнөсүндөгү өзгөрүүлөрдү сырткы көрүнүштөрдө өзүн-өзү ар нерседен сынап, өз мүмкүндүктөрүн байкап көрүүгө аракеттенүүсү бүгүнкү эмес келечекти болжоого, өз ордун табууга умтулуусу, өзүнүн эмоционалдуу ички дүйнөсүн, эрк-күчү менен дене күчүн сынап көрүүгө бел байлаганы болуп эсептелет.

Л.С. Выготский жана Т.В. Драгунова 14 – 15 жаштагы өспүрүмдөрдүн акыл-оюнун өсүүсүн, кыялдануусунун өзгөчө өнүгүүсү менен кошо өз иш аракети, кулк-мүнөзү да калыптанаарын белгилешкен.

Бул тууралуу эл акыны Арстанбек Буйлаш уулу өз башынан өткөн окуяларга маани бере келип:

Жашымдан ырчы атыктым,
Ат үстүндө катыктым.
Он бешимде белсиндим,
Он менен солго теңселдим.
Жакшыларга жанаштым,
Жамандардан адаштым – деп 15

жашында инсан катары калыптана баштаганын айтат. Он беш курак кыз баланын бой жеткен кезине туш келет. Бул тууралуу жазма акын Молдо Кылыч :

Он беш жашка келгенде,
Ой-тилеги сүйгөндө.
Чолпондой жүзү жаркырап,
Кызгалдактай кылактап,
Кызыл алма анардай.
Жигит ынтык зарланып,
Жетпедим деп арданып – деп эркек

балага караганда кыздар беш көкүлдүк сапатка ээ болуп, турмушка болгон көз карашы артыларын баяндайт.

Өспүрүмдөр психологиясын кеңири изилдеген психологдор Д. Б. Эльконин жана Т.В. Драгунова алар курбуларынын ичинен ишенимдүү дос табуу, алар менен бирге болуу,

бирге окуу туугандарына караганда артык кароо-сун белгилешкен. Ушундай эле ойду кыргыз эл акыны Арстанбек Буйлаш уулу:

Бир туугандан кем эмес,
Бирге жүргөн айылдаш.
Тирүүлүктө агайын,

Бирине бириң кадырлаш – дегени жогоруда айтылган окумуштуулардын ойлоруна шайкеш келип турат. Бул жаш курак кездеги өзгөчөлүктөрдү байкаган кыргыз эл акындары алардын психологиялык көрүнүшүнө мүнөздөмө бере келип, тарбия берүүнүн жолжобосун керектүү сөздөр менен жеткиликтүү, элге түшүнүктүү «жакшы-жаман» деген сөздөр менен мүнөздөмө беришкени белгилүү.

Нускалуу, тамсилчи акын Калыгул Бай уулу:
Жаман ишке киришпе,
Акылы бар боз бала.
Адал ишти козголо,
Акылдууга дос бала – десе, эл акыны
Арстанбек Буйлаш уулу
Ысаты бар боз балдар,
Дубасы бар арыптай.
Ысаты жок боз балдар,

Казылбаган арыктай – деп боз балдарды ак ниетүүлүккө, чынчылдыкка, адамды сыйлагана, урматтаганга, турмуштагы жакшы нерселерди үйрөнүүгө үндөшкөн. Ырда «ызаты жок боз бала» дегени 15 жашка чейинки аралыкта ыймандуу, ызаттуу жана улууну сыйлаганды билбесе, ал «казалбаган арыктай «болуп, тил албаган, эринчээк, жалкоо, жаман мүнөзү калыптанып, аны түзөтүү өтө кыйын болоорун, кээде оң болбой да калаарын эл акындары белгилеген.

Жалпысынан кыргыз эл акындарынын чыгармаларындагы балдардын жаш курак өзгөчөлүктөрүнүн таалим-тарбиялык маңызын терең караштырсак, алар адамдын өсүп жетилүүсүндөгү өзгөчөлүктөрдү жана ага байланыштуу мүнөздөмөлөрдүн аларга таасир этүүчү факторлорду да туура баамдашкан.

Кыргыз эл акындары улуу психолог же педагог да эмес, бирок турмушту баамдап, байкай билген акындар болушкан. Алар ырдаганда илимден алыс кетишпей, балалык жаш курак мезгилдерин эске түшүрүшүп, өткөнгө өкүнүп, ыр, терме, төкмө, ой-толгоо түрүндө бизге жеткизгендери белгилүү.

Ошондуктан кыргыз эл акындарынын мурстарында адамдын жаш курак мезгилине берген мүнөздө сөздөрүн, сөз айкаштарын, сүйлөмдөрүн, ыр тармактары менен жамак-таштырып айткандарын, улуттук таалим-тарбияда пайдалануу мүмкүндүктөрү да бар.

Ушундан улам мугалимдер, таалим-тарбия берүү мекемелеринин кызматкерлери үчүн кыргыз эл акындарынын чыгармаларындагы балдардын жаш курак мезгилине байланыштуу таалим-тарбиялык ойлору, тарбия иштерин улуттук мүнөздө уюштурууга өз таасирин тийгизет.

Адабияттар :

1. Айтмамбатов Д.О. Культура кыргызского народа во второй половине XIX – в начале XIX в.
2. Мурас: Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч, Жещижок, Токтгул. (түз. К.А. Абдылдаев).
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 8 томах.
4. Элькони Д.Б. Психология развития в детских возрастах.
5. Арстанбек: ырлар (түз. Б. Кебекова).